

Nr 57.

Av herr **Hage**, om skrivelse till Kungl. Maj:t angående införande av ett reformerat stavningssätt.

Nedanstående motion tillstyrktes vid 1919 års riksdag av ett enhälligt utskott och bifölls utan debatt i andra kammaren. Emellertid avslogs densamma i första kammaren, vadan jag ser mig nödsakad att åter framföra motionen.

Tiden efter världskriget måste bliva en reformernas tid. Vi måste hava demokratiska reformer, vilka borttaga det fåvälde och den klasskillnad, varur världskrigets katastrof framgått. Vi måste hava praktiska reformer, som hjälpa oss att återuppbygga de värden, som kriget förstört. Vi måste först och främst hava stora reformer, men vi få ej heller försumma de små, allrahelst som dessa vanligen äga förmånen att vara billiga och utan större svårigheter borde kunna genomföras.

Till dessa mindre men nödvändiga reformer hör *stavningsreformen*. Det nuvarande stavningssättet är odemokratiskt, ty det fordrar lång skolgång och mycken boklig bildning för att kunna inläras. Det indelar svenska folket i stavkunniga och icke-stavkunniga, och de senares försmädelse är ofta oförskyld; den härrör nämligen icke av bristande flit eller begåvning utan helt enkelt av omöjligheten att i deras levnadsläge inlära eller ihågkomma en stavning så svår som vår nuvarande. Vårt nuvarande stavningssätt är också mycket opraktiskt. Det nedtynger vår redan förut alltför nedtyngda högst ineffektiva undervisningsplan. Det tvingar lärare och lärjungar att på rättskrivningsövningar nedlägga en tid, som blott alltför väl behövde användas till andra ämnen.

Stavningssättet utgör med andra ord ett allvarligt hinder för det praktiska arbetet inom landet. Detta är under alla omständigheter olyckligt, och allra olyckligast i en tid, då alla krafter måste spännas för att hålla uppe och främja den materiella och andliga kulturen. I själva verket är det en stor fördel för ett folk i den fredliga och mellanfolkliga tävlingskampen att äga ett genomfört praktiskt stavningssätt. Allra mest gäller denna synpunkt för ett litet folk, som ju lider under så många andra nackdelar, då det gäller att hålla jämna steg med stora.

Man må ej svara, att vi väl kunna vara nöjda med vårt stavnings-sätt, då så många andra folk äro nöjda med sina, ehuru dessa bevisligen äro ännu mer opraktiska än vårt. Men de andra folken äro visst icke nöjda med sina. I England har sedan medlet av förra århundradet flera reformstavningssällskap verkat, och rörelsen är visst icke utdöd. I Amerika fick den rentav ett visst stöd av Roosevelt, vilket gav den ett kraftigt uppsving. Även Frankrike har åtminstone haft ett sällskap för ljudenlig stavning. I fråga om England och Frankrike måste det emellertid märkas, att en stavningsreform där skulle te sig oändligt mycket svårare och mera omfattande än i vårt land. I Tyskland skulle en stavningsreform vida lättare kunna genomföras. Flera förenklingar vidtogos också där för en del år sedan i det allmänna bruket. Det var emellertid ett karaktäristiskt utslag av den reaktion, som under åren närmast före världskriget behärskade Tyskland, att även i stavningen onödiga och bortlagda skriv-former, såsom t. ex. långa s (ſ), genom officiellt påbud åtminstone delvis återinfördes. Senaste internationella nyheten på stavningsreformernas område är, att Ryssland håller på att avskaffa en massa stumma bokstavs-tecken. Vidare må märkas, att den norska stavningen på senare år genomgått en grundlig förändring i ljudenlig riktning. Den är nu vida mer lättlärd och praktisk än vår. Även andra moderna kulturspråk, såsom italienskan och spanskan, skilja sig i detta hänseende fördelaktigt från svenskan.

Också har sedan länge ett ivrigt arbete för den svenska stavningens reformerande pågått. Det började redan på 1860-talet och slog sitt första stora slag i och med nordiska rättstavningsmötet i Stockholm 1869. Om dess klara fast moderata reformprogram enade sig efter vad det synes samtliga dess deltagare, bland vilka märktes flera av de nordiska ländernas främste språkmän och kulturbärare. Från Norge var t. ex. professor Sophus Bugge anmäld som ombud, och då han vart förhindrad, inträdde i hans ställe skalden Henrik Ibsen. Sverige företrädde bl. a. av språkforskarne Söderwall, Wirén, Sæve och Richert, av redaktörerna Harald Wieselgren och August Sohlman samt av Arthur Hazelius, en av mötets ledande krafter. Senare upptogs rörelsen i en radikalare form av det år 1850 stiftade rättstavningssällskapet i Uppsala, bland vars ledande män märkas så framstående språkmän som professorerna Noréen, Lundell, Leffler och Tamm och framstående skolmän som rektor Hernlund, lektorerna Brate, Svahn, Schagerström m. fl.

Trots mycket häftigt, delvis formligen ursinnigt motstånd ledde dessa strävanden steg för steg till vissa viktiga resultat. Svenska akademien, konservatismens högborg i stavningsfrågan, liksom i så många andra frågor,

fann sig föranlaten att i sjätte upplagan av sin ordlista (1889) vidtaga vissa för övrigt föga följdriktiga eller pedagogiskt lyckliga stavningsändringar i ljudenlig riktning. Omsider vann reformrörelsen år 1906 sin första stora seger, då kungl. cirkuläret av den 7 april föreskrev en genomgripande ändring av v-ljudets och t-ljudets teckning. Denna reform har sedan fullständigt genomförts i skolorna och i officiellt bruk samt tämligen fullständigt även i privatbruket.

Denna reform fattades dock aldrig av reformens vänner och knappast heller av dess motståndare såsom slutgiltig. Det är tydligt, att antingen skall man taga steget fullt ut och införa en alltigenom förnuftig stavning eller ock hade man ej bort krångla med ändringar utan låta den gamla, härdvunna stavningen för eviga tider bestå. Det är meningslöst att rätta stavningssättets brister i fråga om ett par ljud och låta dem bestå i fråga om det övriga. Tiden är nu mogen att taga ett nytt och helst ett slutgiltigt steg till reformens fulländning.

Vi skola ej här upprepa de skäl som tala för en reformerad stavning, ej heller söka vederlägga de skäl eller rättare svepskal som anförts däremot. På ett principiellt tillfredsställande sätt har detta faktiskt gjorts redan i Arthur Hazelius skrift av 1870 *Om rättstavningens grunder*, ävensom i professor Adolf Noréens med fleras artiklar i den på 1890-talet utgivna tidskriften *Nystavaren*.

Faktiskt är det så, att i det överväldigande flertalet fall visa sig skälen mot en stavningsreform vid närmare eftersyn upplösa sig i ett enda, det nämligen, att folk icke tycker om det folk inte är vant vid. Men även detta, icke alltför imponerande skäl har ofantligt överskattats till sin betydelse. Folkmeningen är vida benägnare för en stavningsreform än man tror. Detta visade sig bäst år 1906. Det befanns då att så gott som hela arbetarklassen var för reformen. Dess tidningar införde genast efter reformcirkulärets utkomst det nya stavsättet, ja delvis hade de gjort det förut. Överhuvud synas alla folkskolans lärjungar och deras föräldrar samt likaså folkskolans lärare med mycket få undantag ha gillat reformen. Men än märkligare är att förhållandet i stort sett var detsamma med allmänna läroverkens lärjungar och modersmålslärare. Reformen infördes i allmänna läroverken delvis tidigare än det kungl. cirkuläret förutsatte. Varje försök att senare återgå från reformen mötte ock ett orubbligt motstånd från lärarhåll. Lika överväldigande var språkmännens opinion för reformen. Även tidningarna och förläggarna funno sig, trots alla uppkonstruerade farhågor för minskad avsättning, mestadels snart däri. Den vreda och bullrande oppositionen däremot uppbars blott av en liten

klick och utmynnade även snart, i och med «svenska riksspråksförbundet», i ett ovanligt muntrande fiasko.

Att man nu är beredd att gå vidare, därom vittna ock flera tecken. Åtskilliga tidningar nyttja eu mer radikal stavning än den påbjudna. Att lärarkåren, åtminstone folkskolans, önskar en lättlärdare stavning, kan utan vidare förutsättas och bestyrkes av flera enskilda uttalanden. Ledande språkvetenskapsmän, såsom professorerna Cederschiöld och Noréén, ha påyrkat nya stavningsreformer. Allra märkligast är att Svenska akademien i sin senaste ordförteckning vidtagit flera ändringar i fonetisk riktning, ändringar, som delvis gå längre än den officiella stavningen. Det är emellertid av stor vikt, att staten tager ledningen vid det reformarbete, som under alla omständigheter förestår. Ty eljest hotar faran, att varje reformivrande stavar efter sitt huvud, och så uppstår allmän förvirring. Det är emellertid mycket önskvärt, att den offentliga stavningen, stavningen i alla slags tryckalster, är fullt enhetlig, ty endast därigenom blir den lättlärd. Erfarenheten visar nämligen, att man vida oftare och bättre lär sig stava genom att taga efter vad man läser än genom att inlära vissa stavningsregler. Men läser man en stavning där och en annan stavning där, blir ens stavsinn givetvis lätt förvillat. En enhetlig stavning krävs alltså, och en sådan kan endast vinnas genom påbud av staten, men, märk väl, endast genom ett påbud, som uppbäres dels av den sakkunniga och pedagogiska opinionen, dels av den vakna och intresserade allmänheten.

Principen för den nya stavningsreform, som här ifrågasättes, är naturligtvis, att man bör stava ljudenligt. Men i ett eller annat undantagsfall blir det nog nödvändigt att fortfarande låta härstamningen eller samhörigheten inverka vid stavningen. Det kan t. ex. knappast bli fråga om att skriva neutrum till *hög* som »hökkt». Men med samhörighet menas å andra sidan samhörighet med ord i det *levande* språket men icke språkhistorisk samhörighet. Man kan icke begära, att nutidens barn skola lära sig skriva en massa numera meningslösa bokstäver, därför att dessa bokstäver verkligen betecknat ljud på, låt oss säga, 1300-talet. Vidare måste man kanske vid stavningen av låne-ord taga vissa internationella hänsyn. Dylika ord böra kanske ej i svenskan stavas så att de alltför mycket skilja sig från den form, vari de i andra språk förekomma, såvida ej orden i fråga så länge använts i svenskt språk, att dess utländska ursprung mer eller mindre bortglömts. Men även härvidlag måste vårt språks praktiska intresse vara avgörande. Över huvud taget skall man säkerligen vid en förutsättningslös granskning finna, att det ljudenligaste stavsättet i de allra flesta fall även härvidlag också är det mest praktiska.

Eller att, som Arthur Hazelius uttryckte saken, »skriftens uppgift är att icke blott möjligast troget utan även med möjligast enkla medel återgiva uttalet».

Mått efter denna måttstock måste vår nuvarande stavning alltså karakteriseras såsom högst ändamålsvidrig. Icke ens i fråga om ä-ljudet, på vilket dock till en början reformsträvandena särskilt koncentrerade sig, har ljudenligheten, ens i de mest oomtvistliga fall, helt genomförts. Det offentliga stavsättet bjuder oss alltså att skriva *berg*, ehuru till och med svenska akademien numera tillåter stavningen *bärg*. Än värre är det med å-ljudet. I detta fall skall t. ex. (där-)ovan fortfarande stavas på samma sätt som *ovan* (motsats mot van). J-ljudet stavas fortfarande på 5 sätt (med g, gj, dj, hj och lj) utom det regelmässiga; sj-ljudet på inalles 8 sätt (med sj, sk, skj, stj, seh, j, g).

Sistnämnda exempel visar dessutom, att den oftast uppmärksammade bristen i vår skrift, nämligen att samma ljud betecknas med flera olika bokstäver och att samma ljud betecknar flera olika ljud, icke är den enda. En annan brist ligger däri att vissa vanliga enkla och såsom enkla allmänt uppfattade, (ehuru en gång i världen sammansatta) ljud sakna egna enkla tecken. Dit höra sj-ljudet, tj-ljudet och ng-ljudet. Detta missförhållande har också ofta anmärkts och ej på något sätt tillfredsställande förklarats. Skall man nu reformera dessa ljuds stavning — och de många olika sätt, varpå de stavas, gör en sådan reform absolut nödvändig — bör man avgjort taga ut steget med en gång och genast införa nya, enhetliga tecken.

Om alltså vårt alfabet behöver några få nya bokstäver, så tarvar det ock en bättre form av vissa förut befintliga. Det är, visserligen ej ur pedagogisk men ur rent mekanisk synpunkt, mycket olämpligt, att åtskilliga bokstäver kräva vissa lösa, ovanför raden befintliga tillsatta prickar, streck eller andra tecken för att bli fullständiga. Dels glömmas lätt dessa tecken vid skrivningen. Dels är det tidsödande och tankestörande att ej kunna skriva varje ord i ett enda penndrag utan att sedan nödgas gå tillbaka och uppiffa det med diverse extra krumelurer.

Slutligen är det för varje sättare och tryckeriägare väl bekant, hur obekväma dessa bokstäver äro vid tryckning. Typerna gå nämligen ytterst lätt sönder. Därför ser man ock hur flera tryckerier skaffat sig ö-typer, där prickarna icke längre stå ovanför utan inne i orden. Men därmed är ej saken ens för detta fall fullt tillfredsställande avhjälp.

En stor svårighet erbjuder teckningen av långt medljud, det vill säga det relativt utdragna konsonantljud, som i betonad stavelse följer efter en kort vokal. Detta förlängda ljud tecknas för närvarande dels med dubbel

konsonant, dels med enkel. Det förra teckningssättet är givetvis att föredraga framför det senare, vilket ej gör skillnad mellan långt och kort medljud. Men fullt praktiskt är ej heller detta, allra minst om det följdriktigt genomföres, vilket naturligtvis är högst önskvärt. Ty det vore dock långsläpigt att skriva t. ex »tommrum». Här borde man söka utfinna ett tecken, varmed man antingen kunde beteckna vokalen som kort eller konsonanten som lång utan att behöva tillgripa konsonantfördubbling, ett tecken som på en gång vore tydligt, bekvämt att skriva och föga skrymmande. Ett dylikt tecken kan säkerligen med god vilja utfinnas.

Man frågar sig kanske med förskräckelse inför dessa skenbart vittseende reformförslag, om det då är meningen att genomföra dem alla på en gång. Ja, det är verkligen högst önskvärt och kanske absolut nödvändigt att så sker. Ty vi hava absolut icke tid och råd att ställa i gång med en stavningskampanj vart tionde år och, under den tid kampanjen pågår, låta vår skrift präglas av en labyrinthisk förbistring. Men vi hava ej heller tid och råd att låta det nuvarande principiellt oförnuftiga och opraktiska stavsättet vara kvar. Möjligen skulle man kunna tänka sig, att det nya stavningssättet infördes i två omgångar med 15 till 25 års mellanrum. Men ojämförligt bäst vore, om vi finge ett praktiskt stavningssätt med ens och genast genomfört. Ett dylikt stavningssätt måste dock vara noga genomtänkt och starkt motiverat. Ett förslag därtill bör därför utarbetas av en oomtvistligt sakkunnig kommitté, vari både språkvetenskapen och det praktiska livets män måste vara företrädade — helst böra dock de senare vara majoritet inom kommittén. Kommittén bör alltså inrymma representanter såväl för den nordiska språkforskningen som för läropraktiken, såväl för skriftstället som för typograferna. När kommittéförslaget är färdigt, uppstår frågan, om detsamma bör underställas riksdagens yttrande. Huruvida detta kan anses motiverat eller ej, är onödigt att nu yttra sig om. Det föreslås alltså,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t måtte låta utarbeta ett enhetligt förslag till en reformerad praktisk och lättlärd stavning samt sedan detta förslag blivit färdigt vidtaga de åtgärder, vartill detsamma kan föranleda.

Stockholm den 16 januari 1920.

Ernst Hage.